

Çanakkale

Erdoğan TOKMAKÇIOĞLU

Oldukça büyük bir masanın üzerindeki gramofonda altı yedi mum plak yan yana duruyor, masanın başındaki adam onları değiştire değiştire çalıp dikkatle dinliyordu. Adam, plakları dinlerken önündeki deftere birtakım notlar da alıyor, zaman zaman durup gözlerini hemen karşısındaki pencereden ufka doğru çevirerek düşünüyordu... Adam, düşündükçe aklına, zihnine neler geliyordu neler... Bunlardan kimilerini deftere geçiriyor, kimilerini kendi kendine mırıldanıyor, kimileriye sadece düşündüğünce kalıyordu.

Adam, dinliyordu...

Düşünüyordu...

Mırıldanıyordu...

Yazıyordu adam...

“Hemen her yerleşim yerinde bir çarşı vardır; mezraların, kimi küçük köylerin dışında...

Yok mudur?

Vardır, vardır!..

Hem de kimilerinde, büyük kasabalarda, kentlerde birden fazla çarşı vardır... En çok çarşı da, hâliyle İstanbul’dadır... Ancak, çarşıların çarşısı, en kıdemlisi, namı en almış yürümüşü Fatih Sultan Mehmet’in yaptırdığı İstanbul’daki Kapalı Çarşı’dır... Elbette Beşiktaş Köyiçi’ndeki sosyal, siyasal, ekonomik, sportif, sanatsal içerikli çarşısı da unutmamak gerek...

Gelelim Çanakkale’ye... İstanbul gibi bir boğaz kenti olan Çanakkale’ye; Çanakkale’nin bilinen dillere, türkülere, halk ve şehir efsanelerine konu olmuş Aynalı Çarşı’sına... Ve de Birinci Dünya Savaşı’nda, Çanakkale Savaşları’nın ardından yakılmış ağıtların, türkülerin hemen hepsinde yer alan şu beyte:

Çanakkale içinde Aynalı Çarşı

Ana ben gidiyom düşmana karşı!..

Bu beyti yüz binlerce askerin bir ağızdan, aynı anda söylediklerini tasarlayın!.. 1914’lerde, 1915’lerdeki Çanakkale’yi aklınıza getirin...

Öykü

Nasıl yüklenmişti düşman, yedi düvel Çanakkale'ye?..

Savaş gemileriyle, toplarıyla, tüfekleriyle, bombalarıyla, mayınlarıyla, uçaklarıyla...

İngiliz, Fransız, Hintli, Anzak denilen Avustralyalı, Yeni Zelandalı, Afrika kökenli, hatta İskenderiye'den gelip düşman safına katılan bir tabur gönüllü Yahudi taburu. Yüz binlerce asker yüklenmişti Çanakkale'ye!..

Denizde, karada, hatta havadaki acımasız çarpışmalar sonunda beli bükülerek ters geri edilmişti düşman!.. İki taraftan yarım milyon kayıp pahasına!..

Sonra bir ağıt, bir türkü yakılmıştı Çanakkale için, Çanakkale Savaşları için, şehitler, gaziler için, 1315'liler, 1314'lüler, 1313'lüler, 12'liler, 10'lular, 9'lular, 8'li, 7'li, 6'lular için; hepsi için yakılmış bir ağıt, bir türkü...

Yani, kimler için, kimler?

Ali oğlu Rüstem, Erzurum!

Zekeriya oğlu Ramazan, Tekirdağ!

Mahmut bin Ömer, Şam!

İbrahim oğlu Temel, Trabzon!

Yorgo oğlu Vasil, İstanbul!

Seyfullah oğlu Ethem, Sinop!

Veli oğlu Durmuş, Karesi!

Murat oğlu Ahmet, Kars!

Rüstem, Ramazan, Hasan, Ömer, Temel, Vasil, Ethem, Durmuş, Ahmet...

Rütbesiz er, onbaşı, çavuş, başçavuş, mülazımı sâni, mülazımı evvel, tabur kâtibi, yüzbaşı, sol kolağası, sağ kolağası, alay emini, binbaşı, kaymakam, miralay, mirliva, ferik...

On binlerce Mehmetçik için...

Hey yüce Allah!

Onca şehit, onca gazi Çanakkale'deki çarşısı ya gördüler ya görmediler; belki de sadece adını duyup işittiler...

Ama, ağıtçılar, o ağıtı, o türküyü yakanlar, görseler de görmeseler de, nereden duyup işittilerse Çanakkale'deki çarşısı unutmadılar, unutturmadılar... Sadece çarşısı mı?.. Ağıtçılar, türkücüler çarşıyla birlikte daha nice etkin ayrıntıyı zihinlere naksettiler... Neleri mi?..

Bir uzun selvi...

Sıra sıra söğüt ağaçları...

Dolu bir testi...

Bir sarı yılan...

Ulu bir çınar...

Bir kestane dalı...

Yeşil bir çadır...

Ve daha neler neler, neler neler?..

Aynalı Çarşı; ağıtta, türküde, marşta, destanda zaman zaman Uzun Çarşı ya da Büyük Çarşı da oldu...

Ne ağıt, ne türkü, ne marş, ne destan ama?

Tarihin görüp göreceği belki en büyük, en yüce bir savunma zaferi... Ama, bu zafer türküsünün içinde bir tek, bir kıymık olsun hamaset; yiğitlik, kahramanlık, gözü peklik abartısı olmayan bir zafer sonu söylemi... Türkü sözlerinin hepsi özenli insancıl duygularla, ağırbaşlılıkla, alçak gönüllülükle, tertemiz, pırıl pırıl bir yaklaşımla seçilmiş...

Ne ağıt, ne türkü, ne marş, ne destan ama!..”

Hayli büyük masanın üzerindeki mum plakları değiştire değiştire dikkatle dinleyen adam gözlerini yine pencereden ufka doğru çevirip düşündü; aklına gelenlerden kimilerini deftere geçirdi, kimilerini mırıldandı, kimileriniyse sadece düşünmekle kaldı...

“İçinde Aynalı Çarşı’nın da yer aldığı Çanakkale’de 20. yüzyılın başlarında neler olmuştu neler... O dönemlerde daha çok Harb-i Umumi denilen Birinci Dünya Savaşı’nın başlangıç günlerinde neler olmuştu Çanakkale’de, Frenk milletinin Dardanel dediği Çanakkale Boğazı’nda, Gelibolu’da, kentin hem Anadolu hem Rumeli yakasında?

Neler olmuştu Çanakkale’de yarabbi?..

Türkü, ağıt, marş, destan, hepsi avaz avaz haykırıyordu neler olduğunu bir bir...”

Gramofona koyduğu plakları dinleyen adam, elini çenesine yerleştirip düşünmeye başladı... Gözleri önünden birbiri ardı sıra sahneler geçip duruyordu; sanki ete kemiğe bürünmüş, aslı olan, sahici, canlı bir dünya izliyordu...

“Çanakkale’yi duman bürümüş, Ankara’dan, Çankırı’dan, Konya’dan gelen taze asker harbe yürümüşü...

Tokatlıların taburu süngü hücumuna kalkmıştı yan basa basa; Niksarlı Hidayet Onbaşı haykırıyordu; ‘Ölüyom din kardeşler, kan kusa kusa!..’

Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne talebesi Üsküdarlı taze mülazım Sarı Veli, anasını Allah’a emanet edip selametle çıkmıştı yola. Daha vermeden mola, Çanakkale’de kopmuştu kıyamet... Mangasıyla birlikte şehit düşmüştü Üsküdarlı!..

Arıburnu'nda fişekliğini beline dolamış, zeytin dalına astığı martinini eline almış, duasını edip taburunu süngü hücumuna kaldırırken yüksek siperlerden atlayamamış, cephanesi dökülmüş, toplayamamıştı Yozgat Yerköylü Binbaşı Nusret Bey!.. O, artık mezarının taşı denize karşı, Arıburnu'nda yatmaktaydı!..

Mekteb-i Sultani son sınıf talebesi Beşiktaş Tuzbabalı acemi nefer Ertuğrul, fırkasıyla birlikte süngü takıp hücumla kalkmış ama daha ilk adımını atmadan alnından vurularak on yedi yaşından üç ay aldığı gün Conkbayırı'nda şehit düşmüştü!..

Samsun Çarşamba'dan Selami Başçavuş, bir elinde mavzer, omzunda Çerkez mızıkası, Kilitlibahir önünden doğruca geçerken yüreğine mermi yiyip düşmüş, mavzeri elinde, Çerkez mızıkası omzunda şehadet şerbeti içmişti!..

Piyade neferi Tekirdağ Malkaralı Şaban, hepsi de dar o Evreşe yollarında pusuya düşürülüp şehit olduğunda daha on sekiz yaşını tamamlamamıştı!..

Tokat'ta *Hey on beşli, on beşli/Tokat yolları taşlı/On beşliler gidiyor/Kızların gözü yaşlı* diye türkü yakanların; *On beşli* denilen 1315 doğumlu iki manga Tokatlı askerin bir Anzak taburunu denize döktükten sonra, düşman gemilerinden açılan karşı ateş sonucu topyekûn şehit olduğundan haberleri yoktu!..

Yirmi yaşlarındaki Dersaadet Bâbîâli kâtibi Kadıköylü Nurullah Osman Efendi, Bağdat'ın kapısını açan Genç Osman gibi savaşmış, mangasının başında yiğitlere serdar olmuş, düşmanın tedbiri şaşmış, son sözleri ise kelime-i şehadet olmuştu...

Plevne kahramanı Gazi Osman Paşa gibi 18 Mart kahramanlarından Cevat Paşa'nın da kolunda beş bin top birden patlamış, küffarın birçok harp sefinesi batıp Çanakkale sularına gömülmüştü...

Sarı saçlı, mavi gözlü, Selanikli Kurmay Zabit Mustafa Kemal Bey, Arıburnu'nda, Anafartalar'da düşmanı perişan etmişti...

Sadece İstanbul mu, Çanakkale'nin de dört bir yanı 'meteriz'di. Meterizlerden düşmana telli kurşun atan, üçü bir orduya yeten binlerce ve binlerce 'üç kardeş' vardı...

Binlerce ve binlerce Köroğlu, Kızıroğlu, Mustafa Bey, Zaloğlu Rüstem, Malkoçoğlu, Hekimoğlu omuz omuza, kol kola küffara yüklenmiş, onlarla göğüs göğse, süngü süngüye çarpışıp ya şehit ya gazi olmuştu!..”

Masadaki altı yedi plağı değiştirip değiştirip dinleyen, dinleyip dinleyip değiştiren, mırıldanan, defterine not alan, düşünüp düşünüp duran adam, mum plaklardan birini daha koyup dinledi gramofondan... Bir ikincisini, bir üçüncüsünü dinledi... Plaklar, Çanakkale Savaşları için yakılmış ezgilerin değişik versiyonlarıydı... Bunlardan ilki, Eyüplü Destancı Mustafa Şükrü Efendi'nin

destanlarından biriydi... Mustafa Şükrü Efendi, destanına; *Çanakkale'sine vardım selamet/Anafartalar'da koptu kıyamet* diye başlamıştı... Öteki destanların, türkülerin aksine, her beyitten sonra değişik değişik başka dizeler kullanmış, *Of gençliğim* ya da *Of sağ olsun anam* gibi nakaratlar kullanmamıştı...

Adam, Eyüplü Destancı Mustafa Şükrü Efendi'yi kendince şöyle bir gözünün önüne getirmeye çalıştı... Kim bilir nasıl biriydi Eyüplü Destancı Mustafa Şükrü Efendi?..

“Genç miydi, yaşlı mıydı?.. ‘Çanakkale Destanı’nı Bâbîâli’de acaba nerde bastırmıştı?.. Nurettin Bekir Efendi’nin Hüsn-ü Tabiat Matbaasında mı, Kırkor Yumakyan Efendi’nin Tab-ı Osmanî Matbaasında mı?.. Destan, İstanbul’un her pazar yerinde satılmış mıydı?.. Beşiktaş’ın Cumartesi, Fatih’in Çarşamba, Yenikapı’nın Salı pazarlarında örneğin... Tek sayfa ve fiyatı 60 para olan destanın acaba günümüzdeki değeri ne olabilirdi?.. Parayla satın alınabilir miydi o destan bugün?..”

Gramofonda Eyüplü Mustafa Şükrü Efendi’nin destanını dinleyen adamı aldı bir düşünce... Neler demişti Mustafa Şükrü Efendi o destanında?.. Neler demiş, neler anlatmış, Çanakkale’yi, savaşı nasıl dile getirmiş, neler iletmışti destanını okuyup dinleyenlere?..

Destanı dinleyen adam, yazdı durdu defterine...

“Savaş için İstanbul’dan gelenler ‘yerli’, başka yerlerden gelenler ‘taşralı’ydı. Harbin dehşetine yürek dayanmazdı... Çanakkale, kendini denizden kuşatmış düşman donanmasına tüm varlığıyla, kalesiyle insanıyla, taşıyla, toprağıyla, sıra sıra selvileriyle, koca çınarıyla direndikçe direniyor, yağmur gibi yağan mermilere, bombalara bana mısın denilmiyordu... Asker, ‘Öldüğümü anama duyurmayın!’ diye sesleniyordu... Sıra sıra dizilmiş söğütlerin altında dizilmiş tabur tabur askere, zabitleri son nasihatlerini veriyordu...

Kaderdi, kazaydı, alın yazısıydı, vadesi gelen yiğitler elbet ya şehit ya da gazi olacaklardı...

Çanakkale’de akan dere, çarşıdaki ekmek fırınları, geceleri yakılan lüks lambaları, kente kurulan pazar da yansımıştı destana... Savaşın dağdağası içinde sağa sola kaçışan sığırları bile yansıtmıştı destanına Eyüplü Mustafa Şükrü Efendi...”

Çanakkale Savaşı için söylenmiş, yakılmış, bestelenmiş türkü üstüne türkü, ağıt üstüne ağıt derken İstanbul’da Dârülhan keman hocası Kemanî Kevser

Hanım'ın bestelediği, Şamlı Selim tarafından 1915'te basılıp yayımlanan bir de marş dinledi adam, plaklardan birinde... Askerler için yazılıp bestelenmiş bir yürüyüş marşı... Marşın sözleri ve ezgisi tıpa tıp olmasa bile öteki türkülerden, ağıtlardan fazla değişik değildi...

Kimdi bu zamanın konservatuvarı Dârülelhanda keman dersleri veren Kemanî Kevser Hanım?..

Bu konuda plakları dinleyen adam şöyle düşünüyordu:

“Kazasker Moralızade Hamit Efendi'nin kızı gibi bir paşanın el bebek, gül bebek yetiştirilmiş, talihsiz bir evlilikten sonra ancak bir hafta evli kalıp babasının evine dönmüş, rintmeşrep, ‘bezm-i meyler şairesi’, özgür davranışlarıyla ün yapmış, Şair Leyla Hanım gibi birisi miydi Kevser Hanım?..

Yoksa Kevser Hanım şair, besteci; *Solmuş Çiçekler* nam şiir kitabının, *Harmin İçyüzü* adlı anıların muharriresi, 50 kadar bestesi arasında; *Mâni oluyor hâlimi takrire hicabım* adlı çok bilinen şarkının, bir zamanların dillerden düşmeyen marşı *Yaslı gittim, sen geldim; aç koynunu ben geldim/Bana bir yudum su ver/Çok uzak yoldan geldim/Korkma açıl sen yurdum/Dağlara ordu kurdum/Açık denizlerine süngümle kilit vurdum*'un bestecisi Leyla Saz Hanım gibi biri miydi?..

Ya da kardeşini, nişanlısını, muaşakasını Çanakkale'de yitirmiş biri miydi yoksa Kemanî Kevser Hanım?.. O dönemin ‘nisa taifesi’nden biri olarak nasıl oluyor da Dârülhanda keman hocalığı gibi fazla asri bir işle iştigal edebiliyordu?.. Kimdi, kimdi Kemanî Kevser Hanım?..”

Masanın üzerindeki mum plakları birbiri ardı sıra dinleyen adamın zihninde çözilemeyen bu soru, hep boşlukta, hep yanıtsız kaldı...

Adam, masadaki mum plakları dinledi de dinledi...

Adam, düşündü de düşündü...

Mırıldandı da mırıldandı...

Adam, önündeki deftere yazdı da yazdı...

Neler dinledi, neler düşündü, neler mırıldandı, neler yazdı?

Muzaffer Sarısözen'in İhsan Ozanoğlu'dan 1948'de Kastamonu'da dinleyip derlediği Çanakkale Türküsü'nü de dinledi...

Aynı yıl Muş'ta derlenen Çanakkale Türküsü'nü dinledi...

Eyüplü Destancı Mustafa Şükrü Efendi'nin destanını dinledi...

Kemanî Kevser Hanım'ın Çanakkale Marşı'nı dinledi...

O dönemde Alman subayların derledikleri türkülerini dinledi...

Düşündü...

Mırıldandı...

Şunları da yazdı önündeki deftere:

Çanakkale içinde Aynalı Çarşı

Ana ben gidiyom düşmana karşı...

...

Of gençliğim eyvah...

Adam, gramofonda çalıp dinlediği mum plaklardaki Çanakkale türkülerini, ağıtlarını, destanlarını, marşlarını dinledi, dinledi, dinledi...

Düşündü, düşündü, düşündü...

Mırıldandı, mırıldandı...

Önündeki deftere yazdı, yazdı, yazdı...

Yazdığı defterin sayfaları ıslak ıslaktı...

Adamın gözyaşları sicim sicim dökülmüştü deftere...

Adam ağladı, ağladı, ağladı...

Yazdı, yazdı...

Mırıldandı, mırıldandı...

Artık, “Çanakkale içinde bir koca adam” vardı...

İstese de, istemese de ağlayan, bir koca adam...

Adam...

İki gözü iki çeşme ağlıyordu, omuzları sarsıla sarsıla, içini çeke çeke, hüngür hüngür...

Ama ne güzel ağlıyordu, ne hoş ağlıyordu; ne içten, ne samimi, ne inandırıcı ağlıyordu; ne haklı ağlıyordu, ne gerçek ağlıyordu; ne sahici, ne özgün, ne naif, ne etkin, ne yalın, ne dürüst, ne hilafsız ağlıyordu adam...

Masada mum plaklar, mum plaklarda Çanakkale türkülerini, ağıtları, marşları, destanları...

Gramofon çalıyor, adam ağlıyordu...